

УДК 94(477+437)“1918/1939”+376:378  
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2024.158.2>

Павло ГАЙ-НИЖНИК, д-р іст. наук, провід. наук. співроб.  
ORCID ID: 0000-0002-8912-8398  
e-mail: Hai-Nyzhnyk@ukr.net

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Київ, Україна

## МИКОЛА ЛЕБЕДЬ: ЗДОБУТТЯ І ВТРАТА УРЯДУЮЧОГО ПРОВІДНИЦТВА В ОУН (ВЕРЕСЕНЬ 1941 – ТРАВЕНЬ 1943)

**Вступ.** Досліджено і проаналізовано обставини і причини зайняття й втрати Миколою Лебедем посади урядуючого провідника в Організації українських націоналістів самостійників-державників (Революційному Проводі ОУН).

**Результати.** Наукова новизна статті полягає у розкритті маловідомих сторінок історії Революційного Проводу Організації українських націоналістів загалом й місця і ролі у її керівництві Миколи Лебеда зокрема. Безпосередньо йдеться про обставини посідання та втрати М. Лебедем посади урядуючого провідника ОУН, виникнення і загострення протиріч його бачення політики і внутрішнього функціонування Організації з рештою членів керівництва ОУН, зокрема з М. Прокопом, І. Климів, Р. Шухевичем та іншими.

**Висновки.** Встановлено, що основною причиною усунення М. Лебеда з посади урядуючого провідника ОУН були його методи керівництва у Проводі Організації, а також розходження з окремими членами Проводу ОУН у питаннях тактики і стратегії діяльності ОУН в умовах репресій проти націоналістів-революціонерів та перебігу воєнних дій німецько-радянської війни на теренах України тощо. З'ясовано, що на особистісному рівні М. Лебедь увійшов у гострий конфлікт з М. Прокопом ("Володимиром", "Гармашем") та з І. Климівим ("Легендою"). Невдовзі глибокі протиріччя з Р. Шухевичем ("Туром"), Д. Маївським ("Косарем", "Тарасом") та З. Матлю ("Дніпровим") призвели до сепаратного позбавлення М. Лебеда ("Рубана") важелів урядування і провідництва Організацією, яке у серпні 1943 р. було легітимізовано рішенням Третього (надзвичайного) Великого збору ОУН.

**Ключові слова:** Лебедь, ОУН, Шухевич, національно-визвольна боротьба, Революційний Провід.

### Вступ

Після придушення німецькими окупантами проголошеної 30 червня 1941 р. Української Держави й початку терору та репресій проти націоналістів-революціонерів, з початку 1942 р. перед революційною ОУН постало нагальне питання зміни свого ставлення до нацистського Райху та перегляду тактики й стратегії щодо боротьби за державність. Водночас настав час й аналізу власної державотворчої теорії та ідеологічних засад з огляду на досвід практики спроби розбудови Української Держави протягом 1941 р. та відомостей і спостережень від похідних груп про народні настрої й сприйняття програмових постанов ОУН населенням Осередньої (Центральної) та Південно-Східної України.

15 вересня Поліція безпеки і СД райхскомісаріату "Україна" рапортувала в Берлін: "Діяльність західноукраїнської групи Бандери стає все більш шкідливою в інших районах України. Там пропагують національні політичні ідеї, для яких раніше не було практично жодного сприятливого підґрунтя. Ці ідеї становлять гостру небезпеку для німецьких інтересів сьогодні і в майбутньому" (Проблема, 2004, с. 26). Цього ж дня всі поліцейські органи Райху (поліція безпеки, СД, Гестапо, таємна польова поліція, Абвер) провели перші масові арешти членів ОУН(б) на окупованій території України та в інших країнах. 16 вересня 1941 р. С. Бандеру, якого від 6 по 25 липня утримували у берлінській тюрмі, після чого він до 15 вересня перебував під домашнім арештом, було заарештовано до центральної в'язниці Берліна, а за чотири місяці переведено до концтабору "Заксенгаузен", поблизу Оранієнбург'а. Двох братів С. Бандери поляки-капо (фольксдойче) забили до смерті у концтаборі в Аушвіці. У ті ж вересневі дні у столиці Німеччини арештові було піддано й інших знаних членів ОУН(р) – Я. Стецька, І. Габрусевича, О. Тюшку, В. Стахіва, Н. Процика, Ю. Хименця, О. Антоновича. Масові арешти відбулися у Кракові, Львові й по усій Західній Україні. У наступні два роки німцями було заарештовано й убито 80 % керівного складу ОУН(р) (Літопис, 1997, с. 79–97; Torzecki, 1972, s. 247).

**Мета статті** полягає в дослідженні, аналізі та висвітленні обставин і причин зайняття й втрати Миколою Лебедем посади урядуючого провідника в Організації українських націоналістів самостійників-державників (Революційному Проводі ОУН). На жаль, **історіографія** лише частково і фрагментарно висвітлює зазначене питання, про яке, зокрема, тією чи іншою мірою йдеться у доробках П. Гай-Нижника (Гай-Нижник, 2016; Гай-Нижник, 2017; Гай-Нижник, 2019), Я. Гайваса (Гайвас, 1964), С. Галамая (Галамай, 2003), В. Дзьобак (Дзьобак, 2005), З. Матли (Матла, 1970), С. Мудрика-Мечника (Мудрик-Мечник, 1997), О. Панченка (Панченко, 2001), І. Патриляка і О. Пагірі (Патриляк, & Пагіря, 2008), М. Прокопа (Прокоп, 1966; Прокоп, 1976), Г. Мотики (Motyka, 2006), Р. Торжецького (Torzecki, 1972) та ін., а отже, дослідження та аналіз вказаної проблематики потребує комплексного підходу із залученням певної бази джерельних матеріалів.

### Результати

**Виклад основного матеріалу.** Опинившись у становищі відкритого антиукраїнського повороту політики офіційної Берліну й репресій з боку німецької окупаційної військової влади, Провід Організації скликав 19 вересня 1941 р. І конференцію ОУН, що відбулася у с. Сороки поблизу Львова. Її делегатами були лідери Організації, котрі тоді ще перебували на свободі – М. Лебедь ("Рубан"), М. Прокоп, Д. Мирон ("Орлик"), І. Климів ("Легенда"), І. Павлик, І. Ребак, В. Кук, М. Степаняк. Тоді ж фактичне керівництво Організацією перебрав на себе Микола Лебедь, що зосередив значну увагу й зусилля на створенні Служби безпеки ОУН (Панченко, 2001, с. 67). Було вирішено працювати у двох рівноцінних напрямках: користуватися усіма нагодами легальної роботи в культурних, політичних, адміністративних структурах окупаційної влади і одночасно перевести основну частину організаційних кадрів на нелегальне становище, готуючись таким чином до тривалої боротьби з Третім Райхом. Тоді ж назву Організації було змінено на ОУН самостійників-державників – ОУН СД.

У той же час німецькі спецслужби з виявлених при обшуках матеріалів та зі свідчень заарештованих ОУНівців

довідалися, що "бандерівський рух у зимові місяці, надто в колишніх польських областях, вирішив розгорнути мережу своїх організацій, що охоплюють всю країну, і там навряд чи знайдеться хоч одне село, котре не було б охоплене цією мережею... Найважливіші функціонери організації постійно пересуваються і ніколи не затримуються на одному місці довше, ніж на одну ніч" (Українське, 2012, с. 494).

У цей час (на початок 1942 р.) Провід ОУН СД склався у такому особистісному складі: М. Лебедь ("Максим Рубан") – урядуючий провідник, Д. Мирон ("Орлик") – крайовий провідник ОСУЗ, І. Климів ("Легенда") – перший організаційний референт, В. Кук ("Леміш") – другий організаційний референт, М. Прокоп ("Володимир", "Гармаш") – референт пропаганди, С. Галамай – вишкільний референт; М. Турчманович ("Кречет") – політичний референт, М. Арсенич ("Михайло", "Максим", "Дем'ян") – референт Служби безпеки, Д. Грицай ("Дуб") – військовий референт, Д. Клячківський ("Охрім") – крайовий провідник ПЗУЗ, Я. Старух ("Синій"), М. Степаняк ("Сергій") – крайовий провідник ЗУЗ, З. Матла ("Дніпровий") – крайовий провідник ПУЗ (ГДА СБУ, ф. 6, спр. 75135 фп, арк. 11–12, 94–96; Галамай, 2003, с. 109; Літопис, 2012, с. 104). Німці припускали, що підпільний центр Організації міститься у Львові. Водночас накази, виявлені в перебігу затримань і арештів, вказували, що перехоплені взимку розпорядження застерігали активістів-нелегалів від акцій та провокацій, а всю працю підпільників наказувалося розгорнути на розширення організаційної та розвідувальної мережі до часу, поки не настав би момент сказати окупантам "останнє слово". Насамперед членам ОУН предписувалося здійснювати пасивний спротив, саботаж усіх заходів, що започатковувалися німцями, спротив постачання сільгосппродуктів до Німеччини й відправки робочої сили у Райх тощо. Німці також виявили докладні інструкції щодо ведення партизанської війни (Українське..., 2012, с. 494–495).

У квітні 1942 р. на своїй II конференції, яка відбувалася біля с. Новий Яричів у кількох кілометрах від автошляху Львів–Київ, ОУН СД ще раз зазначила, що вважає "рішуче непридатним для нового українського життя систему капіталістичну, тоталітарну, комуністичну, націонал-соціалістичну, бо українська держава, яка має вирости з питомо українських прагнень у формі української нації-країни (панування нації на своїй землі), є прогресивнішою за всі інші системи", додаючи, що "свою історичну місію на Сході Європи Україна виконає, взявши до уваги конкретні особливості її минулого й сучасного, зсинтезувавши все природньо-прогресивне, на що спромоглися українці в минулому" (ОУН, 1955, с. 63).

У Конференції під головуванням М. Лебеда взяли участь В. Кук, І. Климів, З. Матла, Д. Мирон, М. Прокоп, Я. Бусел, М. Степаняк та інші<sup>1</sup>, які в досить бурхливих обговореннях порушили також і проблеми, що назріли у зв'язку із зустріччю західноукраїнського елементу з населенням східноукраїнських теренів (Матла, 1970,

с. 48). Конференція знову висунула вимогу готуватися до збройної боротьби "в слушний час", коли Радянський Союз буде розбитий, а Німеччина виснажиться. У тому, що СРСР зазнає поразки у війні з Німеччиною керівництво ОУН СД не мало сумнівів аж до кінця 1942 р., а отже на порядок денний навіть не висувалася перспектива вироблення форми та рівня взаємин з Об'єднаними Націями, що вели війну з нацистським Райхом. Разом із цим керівництво ОУН СД починало усвідомлювати, що український національно-визвольний рух перебуває "в сучасній складній і мінливій міжнародній ситуації" й, отже, мусило провадити "далекосяжну політику, яка передбачує різні можливості закінчення війни" (ОУН, 1955, с. 62). Тому Провід ОУН СД бере курс на недопущення партизанщини, а натомість вирішує організувати та очолити "широкий всенародний рух" через мобілізацію планово сил на усіх ділянках.

Тоді ж з'явилися думки, що невдовзі суттєво вплинуть на трансформацію певних ідейно-програмових засад ОУН та на зміну її тактики й організаційно-керівної структури в майбутньому. Одна з них полягала в тому, що з огляду на очевидний подальший розвиток світової війни й можливу поразку у ній III Райху, Організація мусить виявити себе перед Заходом супротивником націонал-соціалістів і зміцнити свої сили до такої міри, аби Британія та США мусили б рахуватися з нею. Тож слушно було вирішено не втягуватися у нерівне збройне протистояння з Вермахом, а натомість розпочати пропагандистську антинімецьку діяльність.

Другу пропозицію висунув Д. Мирон, який наголосив на необхідності наближення програми ОУН до розуміння й свідомості народних мас Центрально-Східної України (населення ОСУЗ). Отже з його подачі у постанови конференції було включено тези про націоналістичні погляди М. Хвильового та інших українських антибільшовицьких сил у СРСР, які єднають їх із загальними устремліннями ОУН. Потім, наприкінці літа – на початку осені 1942 р. на одному із засідань Проводу ОУН це питання знову порушить М. Степаняк. Він, зокрема, висловить думку (сприйняту, до речі, негативно), що основні причини перших політичних невдач похідних груп ОУН на Центрально-Східних теренах полягали не в помилках у конспірації чи у недопрацюванні СБ тощо, а в тому, що пропагандистсько-політична робота західноукраїнських ідеологів-підпільників була відірвана від місцевих реалій, самі вони не були готовими до світоглядної дійсності Наддніпрянщини, а отже ОУН не змогла здобути популярність у Центрі та на Сході України без опертя на місцеві кадри. Незабаром, вже на наступному засіданні Проводу Організації на початку листопада 1942 р. з подібними по суті міркуваннями виступив і М. Прокоп, який пізніше працював на східноукраїнських землях (СУЗ) і щойно звідти повернувся (ГДА СБУ, ф. 6, спр. 75135 фп., арк. 136–138). Так розпочалася низка глибинних обговорень тактики дій та ідеологічних і програмових засад ОУН, які невдовзі вплинуть на еволюцію теорії суспільно-економічного ладу майбутньої Української Держави та концепції державно-політичної моделі в програмових постановках ОУН.

Іншим важливим рішенням було розпочати пошук союзників у визвольній боротьбі серед поневолених народів із метою створення єдиного антиімперського союзу. Зокрема, погляди було звернено до найближчого народа-сусіда – поляків, з якими варто було би заручитися згодою якщо не про спільні дії, то принаймні про нейтралітет (ГДА СБУ, ф. 6, спр. 75135 фп., арк. 26–28, 35).

<sup>1</sup> Щодо складу учасників цієї конференції, відомості свідків різняться. Так, М. Степаняк (на допиті в МДБ) називав таких десять осіб: І. Климів ("Легенда"), Д. Клячківський ("Білаш"), В. Кук ("Леміш"), М. Лебедь ("Максим Рубан"), Д. Маївський ("Косар"), З. Матла ("Дніпровий"), Д. Мирон ("Орлик"), Я. Старух ("Синій"), М. Степаняк ("Сергій"), М. Турчманович ("Кречет"), а натомість М. Лебедь (у спогадах) стверджував про таку десятку з них: М. Арсенич, Д. Грицай, І. Климів, В. Кук, М. Лебедь, Д. Маївський, З. Матла, Д. Мирон, М. Прокоп, М. Степаняк (ГДА СБУ, ф. 6, спр. 75135 фп, арк. 26–28, 62; Лебедь, 1983, с. 152).

За критику діяльності Проводу ОУН до участі в конференції М. Лебедем не було допущено М. Прокопа (його реферат, тим не менш, було розглянуто, але оцінено більшістю негативно, за винятком М. Степаняка і М. Турчмановича). Як наслідок – невдовзі М. Лебедь вивів М. Прокопа зі складу Проводу ОУН і відрядив до Києва (ГДА СБУ, ф. 6, спр. 75135 фп., арк. 145–146). Гаряче обговорення викликали й останні дії І. Климів та його різка критика М. Лебеда як уповноваженого провідника. Усе це було сприйнято учасниками конференції як спроба вчинення перевороту в Організації й, отже, поведінку І. Климів ("Легенди") було засуджено, проте вибір міри покарання за сваволю покладалася особисто на М. Лебеда ("Рубана"). Вердикт не забарився: після конференції І. Климів було знято з поста організаційного референта та усунено зі складу Проводу ОУН. Невдовзі він був призначений начальником організаційного відділу у військовій референтурі, а згодом "Легенда" став фактично основоположником і політиковником перших відділів оунівської УПА (ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 60, арк. 281–282). Найближчого часу у складі Проводу ОУН вольовими рішеннями М. Лебеда відбуватимуться нові зміни, що, окрім іншого, згодом гикнеться йому власним становищем у Проводі ОУН.

Відповідно до рішень II конференції, осередки ОУН СД розпочали підготовчі заходи для розгортання власних збройних сил (Патриляк, & Пагіря, 2008, с. 484–511). Ця робота з різним ступенем інтенсивності велася як у Галичині, так і на Волині й Поліссі, де вже існували збройні підрозділи УПА "Поліська Січ" Т. Боровця ("Бульби")<sup>1</sup>. Зокрема, командири радянських партизанських загонів доповідали Українському штабу партизанського руху (УПІПР), що з початку 1942 р. у Рівненській області почали виникати загони націоналістів чисельністю від 50 до 300 бійців. Ці загони, за повідомленнями, займалися в основному вишколом і заготівлею продовольства. Щоб не бути поміченими німцями, вони часто маскувалися під радянських партизанів (Проблема, 2004, с. 27). Протинімецька діяльність бойовиків ОУН навесні і влітку 1942 р. виявлялася переважно в актах пасивного опору і саботажу дій німецької сторони – проти здавання населенням продовольчого "контингенту", виїзду населення в Німеччину на роботи тощо<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Як зазначається у "Звіті робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА", в документах нацистської поліції безпеки і СД, які кожні два тижні надходили до Берліна з окупованих східних областей, на зламі 1941 і 1942 рр. з'явилася рубрика "український рух опору". Його складовими частинами німецькі експерти називали ОУН(р) і ОУН(м), а також загони отамана Т. "Бульби"-Боровця, котрий політично пов'язував себе з Державним центром УНР. Найбільш активними учасниками руху опору визнавалися бойовики ОУН(р) і "бульбівці". З числа членів ОУН(м) до учасників руху опору можна віднести тільки тих, хто гуртувався навколо О. Ольжича (голова ПУН А. Мельник та його найближче оточення залишалися фактично на протинімецьких позиціях).

<sup>2</sup> Впродовж квітня–травня 1942 р. німці завдали ударів по підпільних структурах ОУН(р) на Волині–Поліссі. Проте націоналісти демонстрували нездоланну здатність відновлювати зруйновані структури і поповнювати свої лави новими людьми. За німецькими оцінками, основні сили ОУН(р) влітку 1942 р. розміщувалися в двох основних центрах: генеральному комісаріаті "Волинь–Полісся" (крайовий провід ОУН на північно-західних українських землях (ПЗУЗ) на чолі з Д. Клячківським) і на північно-східних українських землях (ПСУЗ) із центром у Києві. Останній після загибелі Д. Мирона очолював А. Сак. Активно виявляв себе Дніпропетровський підпільний центр на чолі з В. Куком.

У липні 1942 р. німецька розвідка довідалася з конфіскованих у Рівному нелегальних матеріалів, що ставлення ОУН СД до Німеччини визначатиметься залежно від позиції Райху в питанні самостійного волевиявлення українців. Було з'ясовано, що Провід ОУН міркував, що у війни є позитивний бік: Німеччина розіб'є старого ворога України – Москву, з іншого ж, негативна – та ж таки Німеччина вороже ставиться до самостійної Української Держави. Так, в одному з повідомлень начальника Поліції безпеки і СД в Берлін від 10 липня 1942 р. зауважувалося з цього приводу на здобуті конспіративні вказівки бандерівському підпіллю:

"1. Задля уникнення розпилення сил активна боротьба тільки проти Москви.

2. Відносно Німеччини відійти в сторону, чекати, берегти сили, жодних непотрібних непродуманих акцій, внутрішня й організаційна підготовка та розгортання мережі ОУН, щоби, нарешті, у потрібний момент змогли "сказати останнє слово"" (РГВА, ф. 500к, оп. 1, спр. 775, арк. 240).

У жовтні 1942 р. у Львові М. Лебедь (як тогочасний урядуючий провідник) скликав конференцію військових референтів, у якій взяли участь військовий референт Центрального Проводу Д. Грицай ("Перебийніс"), старшина зі спеціальних доручень при військовому референті Центрального Проводу І. Климів ("Легенда"), військові референти: Галичини – Л. Павлишин ("Вовк"), Волині та Полісся – В. Івахів ("Сом"), центральних і східних українських земель – М. Медвідь (Motyka, 2006, s. 112–113). Народою було прийнято остаточне рішення про розгортання "збройних сил ОУН" – підпільної української армії, завдання з організації якої було покладено на робочу групу Проводу у складі В. Івахива, Л. Павлишина та М. Медведя (Вовк, 2003, с. 155). По цьому вже на початку листопада 1942 р. у Львові відбулося таємне засідання Центрального Проводу, на якому були присутніми й дієві учасники похідних груп та підпільників у Великій Україні, що попередили керівників Організації про нацистський терор і передбачали можливе швидке повернення радянських військ. Отже було прийнято рішення про посилення спротиву німцям, виконання смертного вироку убивцям провідника підпілля у Києві Д. Мирона та про приготування до майбутньої окупаційної сили – більшовизму (Прокоп, 1976, с. 67).

Тим часом на військовій конференції Проводу ОУН СД, що відбулася у Львові на початку грудня 1942 р., розгорілася запальна дискусія щодо тактики і стратегії повстанського руху в умовах окупації<sup>3</sup>. Зокрема, урядуючий провідник М. Лебедь був противником негайного повстання проти окупаційної адміністрації, але визнав необхідність приступити до створення власних збройних сил<sup>4</sup>. Разом із тим М. Лебедь не міг ви-

<sup>3</sup> 4 грудня 1942 р. у Львові в рамках широкомасштабної облави німцями було заарештовано 18 оунівців, в т. ч. трьох членів Проводу ОУН – Я. Старуха, Д. Гриця та І. Климів, якого того ж дня до смерті закатавав ґестапівець В. Вірзінг.

<sup>4</sup> Для порівняння нагадаємо: після нападу Німеччини на СРСР головне командування "Союзу збройної боротьби" (від 1942 р. – Армія Крайова) видало наказ, за яким усі поляки на окупованих територіях зобов'язувалися дотримуватися нейтралітету щодо обох воюючих сторін, не допомагати жодній з них, а натомість "стояти зі зброєю при нозі"; керівник сербських націоналістів Д. Михайлович уникав збройної боротьби з італійськими і німецькими окупаційними військами, аби зберегти сили для боротьби з хорватами і партизанами Й. Броз Тіто; лідер китайських комуністів Мао Цзедун уникав відкритих боїв з японцями з метою заощадити сили і ресурси для боротьби з військами націоналістів під командуванням Чан Кайші.

значитися у питаннях, коли починати воєнні дії й проти кого. Тому після палких суперечок, було вирішено створювати військові з'єднання, в яких члени ОУН СД мали б посісти командні посади. Фактично – це було офіційним відправним терміном з боку ОУН(б) щодо створення УПА, хоча низові структурні бойові загони Організації вже вели повстанську боротьбу з німецькими окупантами протягом усього 1942 р. Зі свого боку Л. Шанковський окремо підкреслював, що початок конфлікту в керівництві ОУН СД поклада т. зв. партизанська відозва М. Лебеда ("Рубана") із засудженням військових дій повстанців проти німців, яка й викликала жорстке обурення з боку І. Климів ("Легенди") й Р. Шухевича ("Тура"), за якими стояли військовий сектор ОУН СД і теренова мережа Волині та Полісся<sup>1</sup>.

Водночас варто зауважити на спогади З. Матли, який писав, що ще у 1942 р. "Роман Шухевич не раз ділився враженнями та спостереженнями з підсоветської України і висловлював свій погляд: треба глибокої аналізи, застанови й деякого часу, щоб мати ясний образ і погляд, як розв'язувати питання, що їх поставила війна перед Організацією. Що мусять прийти деякі зміни, це для Р. Шухевича було самозрозумілою річчю, як і для багатьох інших провідних людей Організації" (Матла, 1970, с. 48). На порядку денному стояло також питання об'єднаного українського військово-політичного фронту. Тому наприкінці 1942 – на початку 1943 рр. почалися спроби примирення з ОУН(м), групою колишніх членів Організації (І. Мітрінга, Б. Левицький, д-р Турчманович, В. Ривак та ін.), з колишніми легальними партійними діячами з Польщі (В. Мудрим, С. Біляком та ін.) тощо, проте всі вони висловлювали недовіру в дотриманні домовленостей керівництвом ОУН, критикували безпеліційний тон та програмово-ідеологічну політику Револьюційного Проводу.

Тож, аби об'єднати також і вояків в УПА, як у збройній силі усього українського народу (а вже тоді стояло питання, що не всі вони є і будуть членами ОУН), становище і здоровий глузд вимагали пошуку нових підходів та позицій. Таким чином, як свідчив З. Матла, "вже в другій половині 1942 р. в тодішніх виданнях пороблено деякі зміни: менше вживано висловів "націоналізм", "націоналістичний", а частіше появляються окреслення "самостійність", "самостійницький", або "самостійницько-державницький". Крім того, злагіднено критику інших політичних угруповань" (Матла, 1970, с. 51). Виникла також думка й про створення об'єднаного політично-визвольного центру, що був би рупором і символом усієї нації, а не окремої політичної сили. Розмови з цього приводу вже відбувалися між Р. Шухевичем, З. Матлою, М. Прокопом, М. Степаняком і Д. Маївським), а згодом й поза членством в ОУН самостійників-державників.

Проте М. Лебедь остерігався таким чином послабити Організацію й, до того ж, внаслідок свого характеру, прагнув будь-що зміцнювати домінуючу роль ОУН СД в політичному середовищі та в збройній боротьбі. Власне, ні для кого не було секретом, що М. Лебедь був націоналістом-ортодоксом, людиною, замкненою у собі, недовірливою й водночас жорсткою, безкомпромісною і диктаторською натурою, що повсякчас намагалася приймати рішення одноосібно та прямолінійно. Напри-

кінці 1942 р. внаслідок організаційного і теоретико-ідеологічного конфлікту лави Організації покинув один з її провідних ідеологів І. Мітрінга з групою своїх прихильників (Гайвас, 1964, с. 85).

З огляду на розбіжність поглядів у керівництві ОУН щодо стилю та методів прийняття рішень у Проводі Організації та щодо збройного чину, 17–21 лютого 1943 р. у с. Теребежі поблизу м. Олеська (Львівщина) відбулася III конференція ОУН самостійників державників (ОУН СД)<sup>2</sup>. У ній взяли участь: М. Лебедь ("Максим Рубан"), Р. Шухевич ("Тур"), В. Охримович ("Бард"), М. Прокоп ("Гармаш", "Володимир"), Д. Маївський ("Косар", "Тарас"), З. Матла ("Дніпровий"), Р. Кравчук ("Петро"), М. Степаняк ("Сергій"). Відтоді вплив уповноваженого провідника ОУН Миколи Лебеда було суттєво послаблено.

Частина делегатів, переконана у близькій поразці Німеччини, висловлювалася за те, аби якнайшвидше розпочати боротьбу з німцями. Зокрема крайовий провідник ОУН на ЗУЗ Михайло Степаняк запропонував почати повстання проти німців і вибрати їх з України до приходу Червоної армії, створити національний уряд і домогтися його визнання західними союзниками СРСР. Однак, з іншого боку, делегати (крайовий провідник ОУН на ПЗУЗ Д. Клячківський і військовий референт Проводу ОУН Р. Шухевич) вказували на необхідність боротьби з комуністами (радянськими партизанами) та поляками (ЦДАВО України, ф. 3833, оп. 1, спр. 102, арк. 1–4). Боротьба ж проти німців, на їхню думку, мала б носити характер самооборони народу. У зізнаннях М. Степаняка, які стосуються постанов III Конференції, йдеться про таке: "Пізніше під впливом Романа Шухевича політика ОУН у питанні збройної боротьби відійшла від постанов конференції і пішла у напрямку, який в практиці застосовував на Волині командувач УПА "Клим Савур" (Д. Клячківський), тобто боротьби проти червоних (радянських) партизанів і поляків" (Кокін, 2000). "Тур" (Р. Шухевич) піддав критиці позицію "Леміша" (В. Кука), який підтримував думку М. Степаняка щодо загальноукраїнського збройного зриву проти німців, у тому числі й в Галичині. На цій III-й конференції ОУН власне й були остаточно вирішені питання створення УПА і визначені головні вороги українського визвольного руху – нацисти і більшовики<sup>3</sup>. Окремо було також наголошено на недоторканності українських етнічних теренів з боку будь-яких народів і держав, яких загрожувало "нещадно поборювати", а також зазначалося, що "організатором і керівником Визвольної Боротьби Українського Народу являється Організація Українських Націоналістів Самостійників Державників (ОУНСД)" (ОУН, 1955, с. 74–89).

Невдовзі, 13 травня 1943 р. на терміново скликаній нараді Проводу Організації, що відбувалася в одній з місцин Золочівщини, Р. Шухевичу та його прибічникам

<sup>2</sup> Назву ОУН СД було офіційно надано Організації на цій конференції з подачі М. Лебеда, проте вона так і не прижилася, тож вже за кілька місяців у серпні 1943 р. на III Великому (надзвичайному) зборі ОУН її замінили на ОУН на Українських Землях (ОУН на УЗ).

<sup>3</sup> Радянські підпільники і партизани в роки війни датували утворення Української повстанської армії весною 1943 р., проте в українській емігрантській літературі утвердилася інша дата – осінь 1942 р., яка є історично правдивою й підтверджується архівними документами.

<sup>1</sup> Див. статтю Л. Шанковського "Легенди про початки УПА й факти" (Мудрик-Мечник, 1997).

вдалося остаточно усунути М. Лебеда з очільництва в ОУН (Панченко, 2001, с. 69; Motyka, 2002, s. 2). У засіданнях наради тоді взяли участь: М. Лебедь, Р. Шухевич, Д. Маївський, М. Прокоп, М. Степаняк та З. Матла (інші члени Проводу не змогли прибути на ці збори). Йшлося, зокрема, про організаційні питання, про УПА і дії військових відділів Т. "Бульби"-Боровця та ОУН(м), про становище на Волині й Поліссі, де на той час відбувало свій рейд партизанське з'єднання С. Ковпака, а також про намагання й шляхи підпорядкувати окремі збройні підрозділи одному військовому центрові з метою уникнення отаманщини та покращення успіхів у боротьбі з нацистами та комуністами. Тож постали питання негайної розв'язки щодо підходів і бачення М. Лебедем подальшого ведення внутрішньої української політики і бойових операцій та незгоди з його позиціями усіх інших членів Проводу, що були присутніми на нараді. Після ж того як М. Лебедь заявив, що відповідальність за подальшу долю ОУН і боротьби підпаде, відтоді на членів Проводу, які не погоджувалися з його становищем, Р. Шухевич, Д. Маївський, М. Прокоп, М. Степаняк і З. Матла на власній окремішній нараді того ж дня вирішили усунути М. Лебеда з провідництва Організацією. Тимчасово, до скликання надзвичайного Великого збору, очолити ОУН СД було запропоновано З. Матлі, який відмовився від посади на користь Р. Шухевича як на більш досвідчену особу у військових справах.

Головування у Проводі ОУН 13 травня 1943 р. перебрав на себе Роман Шухевич. Водночас "з практичних моментів, з уваги на тодішні надзвичайно трудні й небезпечні умови, в час, коли треба було скоро вирішувати, – постановлено створити вужче тіло, що його завданням було б виносити вирішення між засіданнями Проводу в комплекті" (Матла, 1970, с. 53). Цей вужчий керівний орган дістав назву – Бюро Проводу, до складу якого увійшли три члени: Р. Шухевич (голова), З. Матла та Д. Маївський. Тоді ж це рішення було закріплено й занотовано у відповідному документі-постанові присутніх членів Проводу й підписано трійкою нових лідерів під псевдонімами: "Чупринка" (Шухевич), "Вишня" (Матла), "Дуб" (Маївський) (Прокоп, 1966: 1866). Було також визначено: два місяці не оприлюднювати загал про цю реорганізацію в керівництві (М. Лебеда було повідомлено про нове провідництво Організацією тоді одразу ж), а також протягом до трьох місяців скликати надзвичайний Великий збір, аби найвищий орган ОУН затвердив чи відхилив це рішення. Посаду ж уповноваженого провідника взагалі було скасовано і таким чином М. Лебеда було усунуто від впливу у Проводі ОУН СД.

"У його нехиті та побоюваннях піти на зміни політики щодо людей інших політичних переконань, та у зв'язку з перенесенням тягару боротьби на мілітарний сектор визвольної боротьби в той воєнний час, – пояснював З. Матла рішення щодо усунення від керма М. Лебеда, – треба шукати причин його відходу від керівництва ОУН(р) і змін у структурі Проводу ОУН(р) весною 1943 року" (Матла, 1970, с. 52). Радянські ж спецслужби в одній з довідок на Р. Шухевича зазначали, що саме він був ініціатором скликання конференції, на якій й було усунуто з провідництва М. Лебеда, а серед причин – те, що "Максим Рубан" не забезпечив політичного та організаційного керівництва роботою ОУН і розгортання операцій УПА у заплілі радянських військ, а та-

кож противився вимогам більшості проводу ОУН запровадити в практику роботи принципи внутрішньої організаційної демократії і перейти до створення нової політичної організації" (Роман Шухевич, 2007, с. 93).

Що ж до рис характеру Р. Шухевича, то на допиті в УМДБ один з лідерів ОУН В. Чижевський ("В. Дячук") оповідав, що "за своїми особистими якостями Шухевич є честолюбний, не любить, коли йому суперечать, піддається впливу інших людей, має звичку не висловлювати свою особисту думку до тієї пори, поки не висловляться інші люди, щодо людей вимогливий, проте поряд із цим намагається вести себе по-приятельськи.

Його прикмети: років зо 40, вище середнього зросту, міцної статури, обличчя продовгувате, рудий, коси зачісує набік, ніс довгий з горбочком, очі сірі, пронизливі, погляд різкий, у русі енергійний, губи тонкі завжди стиснуті" (ГДА СБУ, ф. 65, спр. 18756, т. 1, арк. 213), а в орієнтуванні МДБ ще додавалося, що у Р. Шухевича обличчя також було у веснянках, брови широкі, розмовляв він тихо, швидко, м'яким голосом, у рухах був швидким (ГДА СБУ, ф. 65, спр. 38/1, арк. 112; ф. 65, спр. 18756, т. 2, арк. 3).

Цікаво, що на запитання: у чому полягала "головна причина, що зайшла та зміна, значиться, як він [Лебедь] уступив, а з другого боку, прийшов на провідника Шухевич?" яке А. Бердій задав свого часу Я. Стецьку, той припустив таке: "Окрім персональних питань, то може його [Лебеда] різкості у поведінці з людьми, може його такому аподектичному ставленню проблем і його таким своєрідним монархічним підходом до розв'язки питань, що окрім того, були ще глибші причини. Я думаю, що йшлося про те, щоби революційна стихія більше розлилася, щоби вона більше вибуховою стала, і щоби рами технічно-організаційних, була поширена на ідейно-мобілізуючі широкі маси, вишколеними ідейно-політично і військово кадрами. І, що так виглядало, що тре було щось, що якась така була там, яку та стихія мусіла перервати, я б сказав. Схоже то була властива причина поза його тими, такими питоменими елементами в праці. [...] Широке розгорнення революційних процесів тоді почалося. Але є одне, що передумовою до того б були все-таки кадри, а Лебедь мав той позитив, що він умів кадри тримати. І при всіх інших його мінусах і плюсах, бо то його великим плюсом є, чи б[уло] дивно мені тепер, він дуже відважна людина, дуже рискант, очайдух, а з другого боку видається, що він так якби був невдоволений з де[чим] із зі свого минулого, так якби чогось жалів. [...] То є певні епохи в життєвій нації і коли людина, сповнивши своє, мусить знати коли відійти" (Розмови..., 1985, с. 99–100).

Разом з тим свіжі віяння та думки, спричинені обміркуванням доповідей похідних груп, зустрічами з людністю у Центрально-Східній Україні та усвідомленням нової дійсності у більш масштабному і глибинному обшарі, спонукали до ідейної еволюції не лише частини Проводу ОУН, а й до визнання потреби зміни тактики та ідеологічно-організаційних засад в межах усієї Організації. Підштовхували її до цього й націоналістичні наддніпрянці, такі, зокрема, як П. Сак та Й. Позичанюк. Редагована останнім газета "За самостійність" вже у 1942 р. писала, що "треба наш рух запліднити політичною думкою і досвідом політичної еліти Східних і Осередніх земель" (НДБ ЦДІА м. Києва. Арк. 11). Того ж року питання оновлення ідейно-програмових засад

ОУН відповідно до викликів часу підіймали у своїх публікаціях й інші такі впливові теоретики Організації, як Д. Маївський-"П. Дума" ("Лицем до народу"), Р. Бжеський-"Ю. Дажбожич" ("За єдиний революційний фронт"), М. Палідович-"Карпатський" ("До питання аграрної проблеми в Україні"), "О. Іваненко" ("На порозі четвертого року війни"). У 1943 р. цієї теми торкалися також М. Дужий-"М. В. Вировий" ("Україна і Росія"), Й. Позичанюк-"Шахай" ("Тактика щодо російського народу"), М. Прокоп-"В. В. Садовий" ("До основ нашої міжнародної тактики"), О. Логуш-"О. І. Степанов" ("За правильний підхід") та ін.

Своєрідною ж квінтесенцією цього дискурсу та виру потреби теоретичного та організаційного оновлення можна вважати заклик у брошурі "ОУН на СУЗ (1941–1943 рр.)", в якій, зокрема, зазначалося: "Без огляду, який вислід буде мати ця війна, стоїмо перед konieczністю нової переоцінки цінностей у всіх ділянках нашої роботи. Першим предметом переоцінки – це ідея нашої боротьби, наша ідеологія і зв'язана з цим філософія та наш світогляд. Коле правильно хочемо поставити це питання, мусимо вийти з критики двох сьогодні воюючих ідей: імперіалістичного націоналізму, що проявився як фашизм і гітлеризм, і змасакрованого інтернаціоналізмом російського імперіалізму, що проявився як більшовизм. Обі ці ідеї спричинили сьогоднішню війну, здемаскувались і скомпромітувались, хоч до війни мали вплив, більший або менший, на життя народів. Сьогодні людство очідає нової ідеї, – цю роль носія нової ідеї – ідеї волі, – повинна перебрати на себе українська революція – найсильніша і природна революційна сила в нинішньому світі. Цього ми свідомі, чи зуміємо зробити і в якій мірі, від цього залежати буде наш майбутній ріст або заник. Розбудова нашої ідеї в філософському, господарському і політичному напрямку – наше найближче завдання" (ЦДАВО України, ф. 3833, оп. 1, спр. 210, арк. 10).

Влітку 1943 р. модель політичного укладу майбутньої Української Держави в програмових засадах ОУН на українських землях (ОУН на УЗ), яка від травня стала називатися Організація, зазнала кардинальних змін, а поштовхом й спонукою до цього стали доповіді похідних груп з Великої України. 25 серпня 1943 р. на Тернопільщині на хуторі Веснівка поблизу с. Слобода Золота Козівського району завершився Третій (надзвичайний) Великий збір ОУН, який затвердив свої рішення як програмні постанови Організації.

Надзвичайний Великий збір, під виглядом наради мужів довір'я УЦК (ГДА СБУ, ф. 5, спр. 445, т. 1, арк. 191; ф. 6, спр. 75135 фп., арк. 35; ф. 13, спр. 372, т. 69, арк. 11) тривав від 21 по 25 серпня 1943 р. в умовах надзвичайної конспірації за участі таких визнаних авторитетів, як: Микола Арсенич, Яків Бусел, Ростислав Волошин, о. Іван Гриньох, Роман Кравчук, Микола Лебедь, Омелян Логуш, Дмитро Маївський, Зиновій Марцюк, Василь Охримович, Михайло Палідович, Йосип Позичанюк, Мирослав Прокоп, Дарія Ребет, Михайло Степаняк, Василь Турчківський, Роман Шухевич та інші. М. Лебедь посів посаду шефа закордонної референтури й виїхав до Західної Європи. На Волині й Поліссі рух продовжив очолювати Д. Клячківський ("Клима Савур"), в Галичині – Р. Кравчук, в Центральній та Східній Україні – В. Кук. Службу безпеки вів М. Арсенич, а пропаганду провадив М. Прокоп (ОУН, 2008, с. 212–224). На зборі було обрано й новий склад керівництва

Організацією. Центральний Провід очолило Бюро Проводу, а саме: Р. Шухевич, Д. Маївський та Р. Волошин.

Головою Проводу ОУН на УЗ було затверджено Романа Шухевича, який того року очолив не лише ОУН, а й політичну і збройну (як головний командир УПА від листопада 1943 р.) національно-визвольну боротьбу українського народу за здобуття самостійної соборної Української Держави. Ад'ютант крайового командира УНС, а отже командира УПА-Захід (липень 1943 – травень 1944 рр.) та інспектор КВШ УПА-Захід (від травня 1944 р.), що виконував окремі доручення Головного командування УПА В. Чижевський ("В. Дячук"), до речі, на допиті у київському УМДБ в ніч з 24 на 25 травня 1946 р. свідчив, що поведінка Р. Шухевича у зв'язку з усуненням від очільництва ОУН М. Лебеда та його подальша політика викликали невдоволення, власне, самого М. Лебеда, Д. Грицяя, О. Луцького і низки інших провідних членів, які звинувачували "Т. Чупринку" у тому, "що він намагається відсторонити Бандеру від керівництва організацією" (ГДА СБУ, ф. 65, спр. 18756, т. 1, арк. 212–213). Пізніше, на початку літа 1945 р., Д. Грицяй через того ж таки "В. Дячука" просив передати С. Бандері, "що Шухевич веде організацію до розвалу і висловив невдоволення Шухевичем за його політику в ОУН" (ГДА СБУ, ф. 65, спр. 18756, т. 1, арк. 212–213). Активними ж прибічниками Р. Шухевича В. Чижевський назвав Д. Ребет, М. Прокопа, М. Волошина, Д. Клячківського ("Клима Савура"), В. Сидора ("Шелеста"), В. Кука ("Юрка Медвідя") та ін.

Зауважимо, що після певних суперечок Великим збором було затверджено лінію Романа Шухевича / Дмитра Клячківського на створення повстанських формувань (УПА) і відкрити збройну боротьбу проти "двох окупантів-імперіалістів" – III Райху і СРСР. Становище Р. Шухевича в керівному середовищі визвольного руху значно зміцнилося. Йому вдалося подолати спротив М. Лебеда та М. Степаняка, котрі виступали проти активізації дій УПА на антибільшовицькому фронті, вважаючи, що це "призведе до масового знищення українського народу" (Дзьобак, 2005, с. 67), і накреслити заходи щодо подальшої розбудови структур і запліла повстанської армії, підвищення її боєздатності. Р. Шухевич ("Тур") зумів також переконати учасників Надзвичайного Великого збору у необхідності демократизації політичних та ідеологічних засад ОУН, зробити їх зрозумілими і прийнятними для самостійницьких елементів Наддніпрянської України.

#### Дискусія і висновки

Отже, основною причиною усунення М. Лебеда з посади урядуючого провідника ОУН були його методи керівництва у Проводі Організації, а також розходження з окремими членами Проводу ОУН у питаннях тактики і стратегії діяльності ОУН в умовах репресій проти націоналістів-революціонерів та перебігу воєнних дій Німецько-радянської війни на теренах України тощо. На особистісному рівні М. Лебедь увійшов також у гострий конфлікт з М. Прокопом ("Володимиром", "Гармашем") та з І. Климівим ("Легендою"). Невдовзі глибокі протиріччя з Р. Шухевичем ("Туром"), Д. Маївським ("Косарем", "Тарасом") та З. Матлю ("Дніпровим") призвели до сепаратного позбавлення М. Лебеда ("Рубана") влади урядування і провідництва Організацією, яке у серпні 1943 р. було легітимізовано рішенням Третього (надзвичайного) Великого збору ОУН.

## Список використаних джерел

- Вовк О. (2003). До питання про першого командира Української Повстанської Армії. *Український визвольний рух*, 1, 151–158.
- Гай-Нижник П. (2017). Верховне керівництво і партійно-політична система УСД у державницькій моделі ОУН(б) 1940-х – 1960-х років. *Український визвольний рух*, 22, 57–84.
- Гай-Нижник П. (2019). ОУН(б) за умов нової військово-політичної дійсності на теренах України (1942 р. – початок 1950-х рр.). *Ozbrojeny protikomunisticky odpor v krajinach strednej a vychodnej Europy (1944–1953)*. Belianum – Vydavatelstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, S. 132–151.
- Гай-Нижник П. П. (2016). Ставлення вищого керівництва німецького Райху до Акту проголошення відновлення Української Держави у 1941 р. й військово-політична тактика Проводу ОУН(р) у 1941–1943 рр. *Гілея*, 110 (7), 71–81.
- Гайвас Я. (1964). *Коли кінчалася епоха*. Б. м.
- Галамай С. (2003). *У боротьбі за Українську Державу. Спогади*. Мс. ГДА СБУ (Галузевий державний архів Служби безпеки України). ф. 5, спр. 445, т. 1, ф. 6, спр. 75135 фп; ф. 13, спр. 372; спр. 376, т. 60; ф. 65, спр. 18756, т. 1, т. 2; спр. 38/1.
- Дзюбак В. (2005). Конфлікти в ОУН(Б) і їх вплив на український Рух Опору (1941–1944 рр.). Видавничий дім "Інфоцентр".
- Кокін С. (2000). Анотований показник документів з історії ОУН і УПА у фондах Державного архіву СБУ. Київ. (б.в.).
- Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади (1997). Кн. 2. Галицька видавнича спілка.
- Літопис УПА. Нова серія (2012). Т. 21: Ярослав Старух: Документи і матеріали. Київ: Торонто. (б.в.).
- Лебедь М. (1983). Організація протинімецького опору ОУН 1941–1943 років. *Сучасність*. Ч. 1–2. С. 148–156.
- Матла З. (1970). Роман Шухевич (Причинки до біографії). *Альманах календар "Гомону України" на 1971 рік*. Торонто. (б.в.), С. 47–54.
- Мудрик-Мечник С. (1997). Шляхами підпілля революційної ОУН. Львів: Універсум.
- НДБ ЦДІА м. Києва – Науково-довідкова бібліотека Центрального державного історичного архіву м. Києва. За самостійність, 1942, арк. 11.
- ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. (1955). [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. [Б.м.]: Видання Закордонних частин Організації Українських Націоналістів.
- ОУН і УПА в 1943 році: Документи (2008). Київ: Інститут історії України.
- Панченко О. (2001). Микола Лебедь (Життя. Діяльність. Державно-правові погляди). Кобеляки.
- Патриляк І., & Пагіря О. (2008). Військова конференція ОУН(Б) 1942 р. і розробка планів зі створення українських збройних сил. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*, 1/2, 484–511.
- Проблема ОУН-УПА. Звіт робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА: Основні тези з проблеми ОУН-УПА (історичний висновок) (2004). Інститут історії України НАН України.
- Прокоп М. (1966). Організація Українських Націоналістів. *Енциклопедія українознавства*. Т. 5. Молоде життя. С. 1863–1868.
- Прокоп М. (1976). Роман Шухевич-Чупринка й ОУН-УПА в 1943–1944 рр. *Сучасність*, 1, 64–75.
- РГВА – Российский государственный военный архив. ф. 500к, оп. 1, спр. 775.
- Розмови достойного Ярослава Стецька з д-ром Анатолем Бердієм, переведені і записані на лентах дванадцять касеток в часі від 17 до 23 червня 1985 року в місті постю (1985). Б. м.
- Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940–1950) (2007). Т. 2. ПП Сергійчук М.І.
- Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документ (2012). Т. 1. РОССПЭН.
- ЦДАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. ф. 3833, оп. 1, спр. 102; спр. 210.
- Motyka G. (2002). Lachów usunąć! *Gazeta Wyborcza*, 13–14 kwietnia, 2.
- Motyka G. (2006). *Ukrainska partyzantka. 1942–1960*. Rytm.
- Torzecki R. (1972). *Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy 1933–1945*. Książka i Wiedza.
- Conversations of the worthy Yaroslav Stetsko with Dr. Anatoly Berdiy, translated and recorded on tapes of twelve cassettes from 17 to 23 June 1985 in the city of the outpost (1985). B. m. [in Ukrainian].
- Dzobak, V. (2005). *Conflicts in the OUN(B) and their influence on the Ukrainian Resistance Movement (1941–1944)*. Vydavnychiy dim "Infotsentr" [in Ukrainian].
- Hai-Nyzhnyk, P. (2017). Verkhovne kerivnytstvo i partiino-politychna systema USSD u derzhavnytskii modeli OUN(b) 1940-kh – 1960-kh rokiv [The Supreme Leadership and the Party-Political System of the USDS in the State Model of the OUN (b) of the 1940s and 1960s]. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh – Ukrainian Liberation Movement*, (22), 57–84 [in Ukrainian].
- Hai-Nyzhnyk, P. (2019). OUN(b) under the conditions of the new military-political reality on the territory of Ukraine (1942 – early 1950s). *Armed anti-communist resistance in the countries of Central and Eastern Europe (1944–1953)*. Belianum – Vydavatelstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 132–151 [in Ukrainian].
- Hai-Nyzhnyk, P. P. (2016). The attitude of the top leadership of the German Reich to the Act of Proclamation of the Restoration of the Ukrainian State in 1941 and the military-political tactics of the OUN (r) leadership in 1941–1943]. *Hileia*, 110, (7), 71–81 [in Ukrainian].
- Haivas, Ya. (1964). *When the era ended*. B. m. [in Ukrainian].
- Halamai, S. (2003). *In the struggle for the Ukrainian State. Memoirs*. MS [in Ukrainian].
- HDA SBU – Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine f. 5, spr. 445, t. 1, f. 6, spr. 75135 fp; f. 13, spr. 372; spr. 376, t. 60; f. 65, spr. 18756, t. 1, t. 2; spr. 38/1 [in Ukrainian].
- Kokin, C. (2000). *Annotated index of documents on the history of the OUN and UPA in the funds of the State Archives of the SBU*. Kyiv [in Ukrainian].
- Lebed, M. (1983). Organization of the anti-German resistance of the OUN of 1941–1943]. *Modernity*, (1–2), 148–156 [in Ukrainian].
- Matla, Z. (1970). Roman Shukhevykh (Reasons for biography). *Almanakh kalendar "Homonu Ukrainy" na 1971 rik*, Toronto, 47–54 [in Ukrainian].
- Motyka, G. (2002). Lachów usunąć! *Gazeta Wyborcza*, 13–14 kwietnia, 2.
- Motyka, G. (2006). *Ukrainska partyzantka. 1942–1960*. Rytm.
- Mudryk-Mechnyk, S. (1997). *Through the underground underground OUN*. Unisrum [in Ukrainian].
- OUN in the light of the resolutions of the Great Assembly, Conferences and other documents on the struggle of 1929–1955. (1955). [Foreign units of the Organization of Ukrainian Nationalists]. [B. m.]. Publication of Foreign Parts of the Organization of Ukrainian Nationalists [in Ukrainian].
- OUN and UPA in 1943: Documents (2008). Kyiv [in Ukrainian].
- Panchenko, O. (2001). *Mykola Lebed (Life. Activity. State and legal views)*. Kobeliaky [in Ukrainian].
- Patryliak, I., & Pahiria, O. (2008). Military Conference of the OUN (B) in 1942 and the development of plans for the creation of the Ukrainian Armed Forces. *From the archives of the VUCHK-GPU-NKVD-KGB*, 1/2, 484–511 [in Ukrainian].
- Prokop, M. (1966). Organization of Ukrainian Nationalists. *Encyclopedia of Ukrainian Studies*, (5), Molode zhyttia, 1863–1868 [in Ukrainian].
- Prokop, M. (1976). Roman Shukhevykh-Chuprynka and the OUN-UPA in 1943–1944. *Modernity*, 1, 64–75 [in Ukrainian].
- Roman Shukhevykh in the documents of the Soviet state security bodies (1940–1950). (2007). T. 2. PP Serhiychuk M. I. [in Ukrainian].
- Rosyyskyi gosudarstvennyi voennyi arkhiv (RHVA – Russian State Military Archive) f. 500k, op. 1, spr. 775. [in Russian].
- Scientific reference library of the Central State Historical Archive of Kyiv) Za samostiinist, 1942, ark. 11 [in Ukrainian].
- The problem of the OUN-UPA. Report of the working group of historians at the Government Commission for the Study of OUN and UPA Activities: Main Theses on the OUN-UPA Problem (historical conclusion) (2004). Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy Institute of History of Ukraine [in Ukrainian].
- Torzecki, R. (1972). *Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy 1933–1945*. Książka i Wiedza.
- Ukrainian nationalist organizations during the Second World War. Documents (2012). T. 1. ROSSPEN [in Russian].
- Vovk, O. (2003). On the question of the first commander of the Ukrainian Insurgent Army. *Ukrainian Liberation Movement*, 1, 151–158 [in Ukrainian].

## References

- Central State Archives of the highest authorities and administration of Ukraine . f. 3833, op. 1, spr. 102; spr. 210 [in Ukrainian].
- Chronicle of unconquered Ukraine: Documents, materials, memoirs. (1997). Kн. 2. Halytska vydavnycha spilka [in Ukrainian].
- Chronicle of the Ukrainian Insurgent Army. New series. (2012). Vol. 21. Yaroslav Starukh. Documents and materials. Kyiv, Toronto [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 10.07.24  
Прорецензовано / Revised: 16.07.24  
Схвалено до друку / Accepted: 16.09.24

Pavlo HAI-NYZHNYK, DSc (Hist.), Leading Researcher

ORCID ID: 0000-0002-8912-8398

e-mail: Hai-Nyzhnyk@ukr.net

I.F. Kuras Institute of Political and Ethnonational Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

### MYKOLA LEBED: ACQUISITION AND LOSS OF GOVERNING LEADERSHIP IN THE OUN (SEPTEMBER 1941 – MAY 1943)

**Background.** *The aim of the research is to study, analyze and cover the circumstances and reasons for Mykola Lebed's occupation and loss of the position of ruling leader in the Organization of Ukrainian Nationalists of Independent Statesmen (Revolutionary Leadership of the OUN).*

**Results.** *The scientific novelty of the article is to reveal the little-known pages of the history of the Revolutionary Leadership of the Organization of Ukrainian Nationalists in general and the place and role of Mykola Lebed in its leadership in particular. It directly concerns the circumstances of M. Lebed's tenure and loss of the position of the ruling leader of the OUN, the emergence and exacerbation of contradictions in his vision of policy and internal functioning of the Organization with other members of the OUN leadership, including M. Prokop, I. Klymiv, R. Shukhevych and others.*

**Conclusions.** *It was established that the main reason for removing M. Lebed from the post of the ruling leader of the OUN was his methods of leadership in the leadership of the Organization, as well as differences with individual members of the OUN leadership in tactics and strategy of the OUN in repression against nationalist revolutionaries and hostilities and the German war against the Soviet Union on the territory of Ukraine, etc. It has been established that on a personal level M. Lebed entered into a sharp conflict with M. Prokop ("Volodymyr", "Garmash") and with I. Klymiv ("Legend"). Soon deep contradictions with R. Shukhevych ("Tour"), D. Mayevsky ("Kosar", "Taras") and Z. Matla ("Dniprovyi") led to the separate deprivation of M. Lebed ("Ruban") of the levers of government and leadership an Organization that was legitimized in August 1943 by the decision of the Third (Extraordinary) Great Assembly of the OUN.*

**Keywords:** *Lebed, OUN, Shukhevych, national liberation struggle, Revolutionary Leadership.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.